

Шовк
Алессандро Барікко

Перш ніж стати письменником, Алессандро Барікко був музикантом. Може, тому поетична мова «Шовку» нагадує пісню своїм неспішним плином, своїми повторами-приспівками. Слова цієї пісні – про кошовний шовк, про чоловіків, які заради справи свого життя вирушають за край світу, які творять красу, аби віднайти у цьому житті сенс. Але в пісні є й мелодія. Це кохання, це жінка – витончена, вірна, пристрасна... Ерве Жонкура, що половину життя мріяв про недосяжну японську красуню, тиха музика кохання завжди огортала, як невагомий шовк, дарувала прохолоду в спеку і зігрівала в холодній самотності.

Алессандро Барікко

Шовк

© Alessandro Baricco, 1996, 2002

© Nemiro Ltd, видання українською мовою, 2016

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад та художнє оформлення, 2016

Передмова Аліни Немирової

Передмова перекладача

Алессандро Барікко (Alessandro Baricco, нар. 1958) – італійський актор, режисер і письменник. Його твори дуже популярні в Європі, вони посідають перші місця у списках бестселерів Італії та Франції, перекладені багатьма мовами світу.

«Шовк» («Seta») – це невеличка оригінальна повість, яка на перший погляд здається історичною, бо автор старанно наводить точні дати й факти з того періоду, коли відбуваються події книги. Та, придивившись ближче, ми знайдемо стільки розбіжностей з реальністю, що це аж ніяк не може бути випадковістю.

Що ж було насправді, а що ні? Так, бум шовківництва мав місце на півдні Франції у ХІХ столітті. Найбільш розвиненим шовківництво було у Провансі, де кілька комун одержували великий прибуток від тутових плантацій, які до наших часів не збереглися. Містечко Лавільдьйо, де мешкають герої твору,

існує насправді, але не у Провансі, а в іншому регіоні – Лангедоку (департамент Ардеш, 2000 мешканців). Там немає ні церкви Сент-Огюст, ані каплички Святої Агнеси, немає навіть даних про те, що там колись займалися шовком. Епідемії, які призводили до падіння виробництва, – це справжній факт, але вперше хвороби шовкопряда почалися ще в 1845 році, а близько 1865 року славетний вчений Пастер уже розробив метод боротьби з ними.

Найбільш дивними здаються пригоди Ерве Жонкура в Японії. Дійсно, зовнішню політику самоізоляції цієї країни проводили сьогуни Токугава впродовж двох століть (1641–1853). Японцям під загрозою смертної кари заборонялося покидати територію без особливого дозволу уряду, а також будувати великі судна для далекого плавання. Комодор Перрі насправді 1854 року примусив уряд Японії укласти угоду, що відкривала два порти для американських кораблів, але його ескадра увійшла не до Йокогамської затоки, а до затоки Едо (нині Токіо). Невдовзі інші країни також уклали аналогічні угоди. З 1859 року порти Нагасакі, Хакодате та Йокогама були відкриті для іноземців, і вони прибували туди у великій кількості. Неможливо припустити, щоб ділові французи того часу не мали точних відомостей про місцезнаходження Японії і про можливість дістатися туди морем набагато скоріше, ніж тим довгим шляхом, який обрав Жонкур. Щодо постаті Хара Кей, він аж ніяк не міг бути співбесідником Жонкура, бо в 1861 році мав лише... п'ять років! Хара Кей, точніше Такасі, (1856–1921) був видатним політиком, міністром зовнішніх справ та прем'єр-міністром, але ніколи не брав участі в торговельних відносинах. І аж ніяк не міг реальний Хара Кей мандрувати дорогами війни зі своїм почтом, як середньовічний самурай. Він народився в селі, але у віці п'ятнадцяти років (1871) покинув рідну домівку, щоб навчатися в Токіо, де й залишився назавжди. Там він закінчив школу, яку відкрили французькі місіонери, і дійсно засвоїв французьку мову. До того ж він, на відміну від більшості політиків свого часу, скромно, помірно жив і не був «подібний до короля», як пише Барікко.

Отже, ми бачимо, що автор, коли мова йде про його персонажів, надто вільно використовує реальні факти, створюючи свій власний світ, у якому сорокатрирічний Луї Пастер зветься молодим біологом, Київ є відправним пунктом у подорожі на Далекий Схід, де існує вигаданий порт Сабірк, а буденне життя людей набуває таємничого відтінку. Численні повтори тих самих речень, деталей і ситуацій підкреслюють цю загадкову атмосферу. Що саме хотів цим сказати автор? Ми пропонуємо читачеві знайти у книжці свою відповідь.

Шовк

Хоч як сподівався батько Ерве Жонкура на блискуче майбутнє сина у війську, а скінчилося тим, що син знайшов для себе заняття не дуже поважне, у якому за іронією долі було щось, так би мовити, ніжне, ба навіть жіноче.

Ерве Жонкур заробляв на життя тим, що купував та продавав яйця шовкопряда.

Тоді був рік 1861-й. Флобер іще не закінчив писати «Саламбо», електричне освітлення існувало тільки в теорії, а по той бік океану Авраам Лінкольн вів війну, кінця якої йому не судилося побачити.

Ерве Жонкуру виповнилося тридцять два роки. Він купував і продавав.

Кокони шовкопряда.

2

Якщо точніше, Ерве Жонкур купував та продавав крихітні яечка жовтого або сірого кольору, нерухомі й на вигляд зовсім мертві. На одній вашій долоні могли розміститися тисячі таких яечок.

Про таке якраз і кажуть: «Мати цілий статок у своїх руках».

На початку травня яечка (їх також називають греною) розкривалися, на світ з'являлись личинки, які протягом тридцяти днів старанно харчувалися листям шовковиці, а потім знову згорталися в кокон, щоб за два тижні остаточно вийти з нього, залишивши у спадок хазяїнові тисячі метрів шовку-сирцю та чималу купу грошей – французьких франків; це ставало можливим лише тоді, коли зробити все за певними правилами та, як у випадку Ерве Жонкура, у якійсь місцевості Південної Франції.

Місцевість, де мешкав Ерве Жонкур, називалася Лавільдьйо.

Дружину його звали Елен. Дітей вони не мали.

3

Прагнучи уникнути збитків від епідемій, які постійно загрожували європейському шовківництву, Ерве Жонкур намагався купувати яечка шовкопрядів по той бік Середземного моря, у Сирії чи Єгипті. У цьому полягала найризикованіша частина його ремесла. На початку січня кожного року він вирушав у подорож. Здолавши тисячу шістьсот миль морем і вісімсот кілометрів по землі, він знаходив продавця яечок, торгувався та купував. Скільки треба. Потім він повертався: вісімсот кілометрів по землі й тисяча шістьсот миль морем, і ось він вже знов у Лавільдьйо – зазвичай у першу неділю квітня, зазвичай вчасно, щоб піти до церкви на Великодню месу.

По тому він мав працювати ще два тижні, щоб виробити кокони та продати їх.
Після цього він відпочивав аж до кінця року.

4

– Яка вона, Африка? – питали люди.

– Втомлена.

Ерве мав великий будинок якраз за межами містечка, а ще невеличку лабораторію в самому центрі, навпроти покинутого будинку Жана Бербек.

Жан Бербек колись вирішив, що більше не розмовлятиме. Це рішення він виконав. Жінка з двома донечками пішла від нього. Потім він помер. Його будинок досі нікого не привабив, так і стояв занедбаний.

Купуючи і продаючи кокони шовкопряда, Ерве Жонкур щороку заробляв достатньо грошей, щоб забезпечити собі та своїй дружині ті зручності, які у провінції вважаються за ознаку розкошів. Жонкур не виставляв напоказ своїх надбань, а до можливої перспективи обернутися справжнім багатієм ставився цілком байдуже. Він належав до того типу чоловіків, які залюбки підтримують власне життя, але вважають недоречним справді проживати його.

Треба зазначити, що такі люди стежать за своєю долею так, як більшість інших пильнують дощ у непогожу днину.

5

Якби ви запитали про це Ерве Жонкура, він відповів би, що його життя залишиться незмінним назавжди. А втім, на початку шістдесятих років епідемія пебрини[1 – Пебрина – заразна паразитарна хвороба шовкопрядів. (Тут і далі прим. пер.)], що знищувала грону, виведену в Європі, поширилась також за морем, досягла Африки й навіть, як подекували, Індії. У 1861 році Ерве Жонкур, повернувшись зі своєї звичної мандрівки з вантажем грени, через два місяці виявив, що вона майже вся зіпсована. Для мешканців Лавільдьйо, як і для багатьох мешканців інших містечок, де виробництво шовку стало головним джерелом збагачення, цей рік здавався початком кінця. Науковці того часу були неспроможні з'ясувати причину епідемії. Отже, всі шовківники, зокрема й у найвіддаленіших місцевостях, почувалися заручниками цього чаклунства, що не мало пояснень.

– Майже всі, – тихо додав Бальдаб'ю. – Майже!

І він долив дві краплі води до свого келиха перно.

Бальдаб'ю з'явився в цих краях десь зо двадцять років раніше; він одразу попрямував у мерію, увійшов до кабінету, не постукавши у двері, та поклав на стіл мера шовковий барвистий шарф.

- Знаєте, що це? - спитав він.

- Жіноче вбрання.

- Відповідь хибна. Це - чоловіча прикраса: гроші!

Мер звелів вигнати Бальдаб'ю геть. Той заходився будувати шовкопрядильну фабрику нижче за течією річки, сарай для виведення шовкопряда край лісу, а також капличку, присвячену святій Агнесі, на перехресті з дорогою, що вела до Вів'е. Потім він найняв три десятки робітників, замовив в Італії таємний прилад - дерев'яний, весь у коліщатах та шестернях - і нікому нічого не казав протягом півроку. Тоді він знов навідався до мера й цього разу поклав на його стіл кілька акуратно складених пачок банкнот загальною вартістю тридцять тисяч франків.

- Знаєте, що це?

- Гроші.

- Відповідь хибна. Це - доказ того, що ви телепень.

Із цими словами він забрав гроші, сунув їх до гаманця та вже рушив був до дверей, але мер його зупинив.

- Якого біса! Що я мушу робити?

- Нічого не робіть, і станете мером заможного краю.

Через п'ять років у Лавільдьйо було вже сім фабрик; містечко перетворилося на один із головних європейських центрів шовківництва та шовкопрядіння. Не все це належало Бальдаб'ю. Інші поважні громадяни та землевласники усього краю слідом за ним занурилися в цю своєрідну діяльність. Кожному з них Бальдаб'ю охоче відкривав секрети свого ремесла. Це розважало його більше, ніж загрибання грошей лопатою. Навчати людей. Мати секрети, щоб розповідати їх. Така це була особистість.

Саме Бальдаб'ю був тим, хто змінив життя Ерве Жонкура за вісім років до того моменту, з якого ми взяли розповідати. То були часи, коли перші

епідемії почали шкодити виробництву коконів шовкопряда в Європі. Бальдаб'ю це не засмутило. Він обміркував ситуацію та дійшов висновку, що проблема не має розв'язку, а далі стане тільки гірше. Що з цим вдіяти, він знав, але йому бракувало виконавця. Він зрозумів, що знайшов потрібну людину, коли побачив, як Ерве Жонкур проходить повз кав'ярню «Верден» – такий елегантний у своєму мундирі молодшого лейтенанта інфантерії, з гордовитою походою, як усі військові у відпустці. Йому було тоді двадцять чотири роки. Бальдаб'ю запросив його до своєї оселі, розкрив перед ним географічний атлас, повний екзотичних назв, і сказав:

– Прийміть мої вітання, хлопче. Ви нарешті знайшли серйозну роботу.

Ерве Жонкур мусив вислухати тривалу розповідь про шовкопряда, грону, піраміди та морські подорожі. Потім відповів:

– Не зможу.

– Чому?

– За два дні моя відпустка скінчиться, мушу повернутися до Парижа.

– Військова кар'єра?

– Так. Згідно з бажаннями мого батька.

– Це не проблема.

Бальдаб'ю підхопив Ерве Жонкура та повів до батька. Увійшов до кабінету, не постукавши в двері.

– Знаєте, хто це? – спитав він.

– Мій син.

– Придивіться краще!

Мер відкинувся на спинку шкіряного крісла, на чолі його виступив піт.

– Це мій син Ерве, котрий за два дні повернеться до Парижа, де на нього чекає блискуча кар'єра в нашому війську, якщо буде на те воля Господа та святої Агнеси.

– Дуже добре. Тільки ось Господь тепер зайнятий чимось іншим, а свята Агнеса ненавидить військових.

Через місяць Ерве Жонкур вирушив до Єгипту на кораблі під назвою «Адель». У каюти долинали запахи з камбуза, його сусідом був англієць, який казав, що брав участь у битві під Ватерлоо. Ввечері на третій день з'явилися дельфіни, вони злітали над обрієм, немов сп'янілі хвилі; на рулетці постійно випадало число шістнадцять.

Ерве повернувся через два місяці – у першу неділю квітня, саме вчасно, щоб відвідати Великодню месу, – з двома великими дерев'яними коробками, що містили тисячі яченок, укритих шарами вати. Він привіз також багато цікавих

спостережень. Але Бальдаб'ю, коли вони залишилися наодинці, промовив тільки:

– Розкажи мені про дельфінів.

– Про дельфінів?

– Коли ти їх побачив?

Такий вже був Бальдаб'ю.

Ніхто не знав, скільки йому років.

8

– Майже всі, – тихо сказав Бальдаб'ю. – Майже!

І він долив дві краплі води до свого келиха перно.

Була серпнева ніч, після опівночі. У цей час кафе «Верден» зазвичай було б давно зачинене. Стільці стояли догори ногами на столах. Стійку бара та все приміщення прибрали. Залишилося тільки загасити лампи й замкнути двері. Проте «Верден» завмер в очікуванні: Бальдаб'ю ще не промовив свого слова.

Ерве Жонкур сидів навпроти нього, незворушний, зі згаслою сигаретою між вустами, і слухав.

Знову, як за вісім років до того, він дозволяв цьому чоловікові спокійно переписати книгу його долі. Голос Бальдаб'ю лунав тихо, але чітко, ритм підкреслювали короткі паузи, коли той раз у раз сьорбав перно. Спливала хвилина за хвилиною. Нарешті він скінчив свою промову:

– Вибору ми не маємо. Якщо хочемо вижити, треба їхати аж туди.

Запала тиша.

Відвідувачі «Вердена», спираючись на стійку, дивилися на них обох. Бальдаб'ю спробував зробити ковток, нахиливши свій келих, на дні якого залишилося ще кілька крапель перно. Ерве Жонкур поклав сигарету на край стола та спитав:

– А де точніше я маю шукати цю Японію?

Бальдаб'ю підняв свій ціпок і вказав кудись понад дахом церкви Сент-Огюст.

– Тримайся цього напрямку. Доки не дійдеш до краю світу.

У ті часи Японія насправді була немов іншим світом. Цей великий острів, що складався з купи менших островів, на двісті років був цілком відгороджений від усього людства; жодні контакти з континентом не дозволялися, ніхто з чужоземців не мав дозволу ступити на цю землю. Узбережжя Китаю відстояло від них майже на двісті миль, але імператорський декрет зробив цю відстань іще більшою: мешканцям острова було заборонено будувати човни, для яких знадобилося б зрубати більш ніж одне дерево. За своєю логікою правителів закон не забороняв японцям покидати острів, але на кожного, хто спробував би повернутися, чекала страта. Китайські, голландські та англійські купці раз по раз намагалися зламати цю безглузду перешкоду, але мали задовольнятися небезпечною й ненадійною системою контрабанди. Це приносило їм обмаль прибутку, багато неспокою та кілька легенд, які добре розходилися під час вечірніх балачок на порозі дому. Там, де вони зазнали поразки, американці здобули успіх за допомогою зброї. У липні 1853 року комодор Метью Перрі увійшов до Йокогамської затоки із сучасною паровою ескадрою та висунув Японії ультиматум, який «передбачав» відкриття доступу чужоземцям на острів.

Японці доти ще не бачили кораблів, здатних подолати море, йдучи проти вітру.

Через сім місяців Перрі повернувся по відповідь на свій ультиматум; військовий уряд острова підписав з ним угоду, згідно з якою два порти на півночі країни були відкриті для чужоземців. Так почалися перші, ще обмежені, торговельні відносини зі світом. Море навкруги острова, як урочисто проголосив комодор, стало відтепер не таким глибоким.

Бальдаб'ю знав усі ці історії. Між іншим, він знав легенду, яку повторювали всі, кому довелося відвідати далеку країну. Подейкували, нібито на острові виробляють найкращий у світі шовк. Виробляють уже понад тисячу років, вдаючись до старовинних обрядів і послуговуючись секретами з містичною точністю. Бальдаб'ю вважав, що це не легенда, а щира-щирісінька правда. Одного разу він тримав у руці серпанок, витканий з японської шовкової нитки. Йому здавалося, ніби в нього між пальцями нічого немає. Саме тому, коли справа мала ось-ось піти котів під хвіст через ту клятву пєбрину та хворобу грени, він висловив таку думку:

– На тім острові повно шовкопряда. Притому за двісті років туди не зміг проникнути жоден китайський купець чи англійський агент зі страхування. Тому ніяка хвороба туди не проникне також.

Він не обмежувався тільки думками: він казав це всім виробникам шовку в Лавільдьйо, доки не зібрав їх усіх у кафе «Верден». До жодного з них досі не доходили чутки щодо Японії.

– Отже, ми маємо перетнути весь світ, щоб купити грону, крий Боже, в такому місці, де як побачать чужоземця, так його й вішають?

– Вішають, – підтвердив Бальдаб'ю.

Вони не знали, що й думати. У когось знайшлося заперечення.

– Чи є в цьому сенс, якщо ніхто й не додумався поїхати купувати там грону?

Бальдаб'ю міг би схитрувати, пам'ятаючи, що у всьому світі немає другого Бальдаб'ю. Та він вважав за краще казати всю правду.

– Японці згодилися продавати свій шовк. Однак грону не продають, ні. Цього закону вони додержуються суворо. Того, хто наважиться вивезти її з якого-небудь острова, буде визнано злочинцем.

Майже всі виробники шовку в Лавільдьйо були більш-менш шляхетного походження і ніколи не думали про те, що добре б ухвалити такий закон у своїй країні. Пропозицію зробити те саме в іншій частині світу вони визнали за розумну.

11

Тоді був рік 1861-й. Флобер іще не закінчив писати «Саламбо», електричне освітлення існувало тільки в теорії, а по той бік океану Авраам Лінкольн вів війну, кінця якої йому не судилося побачити. Шовківники Лавільдьйо об'єдналися в консорціум та зібрали доволі значну суму, необхідну для здійснення експедиції. Усім здалося природним, що цю місію треба довірити Ерве Жонкуру. Коли Бальдаб'ю спитав його, чи він згоден, той відповів запитанням:

– А де точніше є ця Японія? Їхати все вперед, аж до краю світу? Я їду шостого жовтня. Без супутників.

На околиці Лавільдьйо він обійняв свою дружину Елен і сказав їй дуже просто:

– Тобі не треба нічого боятися.

Вона була висока на зріст, рухалася повільно, мала довгі чорні коси, які не ховала під капелюшок. А ще в неї був пречудовий голос.

12

Ерве Жонкур поїхав, маючи вісімдесят тисяч золотих франків та імена трьох чоловіків, які дав йому Бальдаб'ю: один китаець, один голландець та один

японець. Він перейшов французький кордон біля Меца, потім проїхав через Вюртемберг і Баварію, досяг Австрії, у Відні сів на потяг до Будапешта, а звідти доїхав до Києва. Дві тисячі миль російського степу він здолав верхи, перебрався через Уральські гори, потрапив до Сибіру, сорок днів подорожував до озера Байкал, яке місцеві мешканці звуть морем. Далі він рушив уздовж ріки Амур, що править за кордон Китаю, до узбережжя океану, а там зупинився в порту Сабірк на одинадцять днів, чекаючи, доки корабель голландських контрабандистів відвезе його до мису Терая на західному березі Японії. Пішки, уникаючи головних шляхів, він пройшов через провінції Ісікава, Тояма, Ніігата, досяг міста Сіракава у провінції Фукусіма, обійшов його, там два дні очікував, поки з'явиться чоловік у чорному вбранні; той зав'язав Ерве очі і привів до якогось селища на пагорбі. Минула ніч, потім ранок, і нарешті він зміг обговорити питання купівлі грени з чоловіком, який нічого не казав; його обличчя було закрите шовковою хустиною. Чорною. Увечері Ерве сховав грени між своїх особистих речей, обернувся спиною до Японії та приготувався до мандрівки додому.

Тільки-но він проминув останні будинки селища, як його бігцем наздогнав і зупинив іще один японець. Він щось вигукнув, схвильовано та наполегливо, а потім повів його назад, ввічливо, але рішуче.

Ерве Жонкур не володів японською мовою і не міг його зрозуміти. Але він здогадався, що Хара Кей бажає його бачити.

13

Хтось посунув ширму з рисового паперу, і Ерве Жонкур увійшов. Хара Кей сидів зі схрещеними ногами на підлозі у дальньому кутку кімнати. Його вбрання було темним, без жодних прикрас. Єдиною видимою ознакою його влади була жінка, що нерухомо лежала поряд з ним, головою на його колінах, із заплученими очима, сховавши руки у складках широкої червоної сукні, що розкинулася, мов полум'я, на цинонках попільного кольору. Японець повільно провів рукою по її волоссю: він ніби гладив хутро сплячого дорогоцінного звіра.

Ерве Жонкур перетнув кімнату та, помітивши жест господаря, всівся перед ним. Вони мовчки дивилися в очі один одному. Непомітно увійшов слуга, поставив перед ними дві філіжанки чаю і зник, мов не було його. Тоді Хара Кей заговорив своєю мовою, співучим голосом, схожим на фальцет, але, безумовно, ненатуральним. Ерве Жонкур слухав. Він не зводив погляду з Хара Кея і лише на мить, майже не усвідомлюючи цього, глянув на обличчя жінки.

Обличчя було дівоче, навіть дитяче. Він відвернувся.

Хара Кей замовк, узяв одну з філіжанок, підніс до вуст, удав, що смакує чай, відтак промовив:

— Будьте ласкаві, скажіть мені, хто ви такий.

Він говорив французькою, дещо розтягуючи голосні, і голос тепер був хрипкий, справжній.

14

Цьому чоловікові, найнеприступнішому в усій Японії, котрий розпоряджався всім тим, що світ міг вивезти з острова, Ерве Жонкур розповів, хто він такий. Він говорив рідною мовою, повільно, бо не знав, чи спроможний Хара Кей зрозуміти його. Інстинктивно він вдався до відвертості, нічого не вигадував, не замовчував, просто казав самісіньку правду. Важливіші події та незначні подробиці він викладав рівним голосом, не підкреслюючи їх жестами; з такою меланхолійною, невиразною монотонністю зазвичай читають перелік речей, що вціліли після пожежі. Хара Кей слухав, але на його обличчі не промайнуло навіть тіні якихось емоцій. Японець не зводив очей з вуст Ерве Жонкура, ніби той читав останні рядки прощального листа. Тиша й нерухомість панували в кімнаті, і малопомітний, звичайний рух здався Жонкуру моторошним тільки тому, що він був несподіваним.

Дівчина навіть не поворухнулася, вона лише розплющила очі.

Ерве Жонкур вів далі, не зупинився, але мимоволі глипнув на неї. І що ж він помітив, не припиняючи говорити? Ті очі не мали так званого східного розрізу, а ще її погляд був спрямований, з неприємною гостротою, саме на нього; мабуть, вона так дивилася від самого початку, але з-під вій. Ерве Жонкур, не перериваючи своєї оповіді, зиркнув у другий бік, якомога спокійніше, прагнучи, щоб його голос аніскільки не змінився. Він зупинився, лише коли йому в очі впала філіжанка з чаєм, що стояла перед ним на підлозі. Ерве підняв її однією рукою, підніс до вуст і став повільно пити. Відтак повернув філіжанку на те саме місце та знов заговорив.

15

Події у Франції, поїздки за море, запах шовковиць у Лавільдьйо, дим паровозів, голос Елен... Ерве Жонкур розповідав про своє життя так, як іще ніколи нікому не розповідав. Дівчина й далі гостро дивилась на нього, це змушувало Ерве добирати такі слова, що могли б врізатися в її пам'ять. Кімната, здавалося, навіки занурилась у нерухомість, аж ось раптово, зовсім безшумно, її рука вислизнула зі складок сукні та зісковзнула на циновку. Ерве Жонкур побачив біду пляму на межі свого кола зору, потім помітив, як білі пальці злегка доторкнулися до філіжанки Хара Кея, рушили далі й упевнено підхопили іншу філіжанку – неймовірно, але це була та філіжанка, з якої пив він сам. Іще мить – і вона забрала філіжанку з підлоги. Хара Кей ніби нічого не помітив: як і раніше, він без жодного виразу на обличчі стежив за вустами Ерве Жонкура.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию
(<https://www.litres.ru/alessandro-barikko-10788545/shovk/?lfrom=362673004>)
на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примітки

1

Пибрина – заразна паразитарна хвороба шовкопрядів. (Тут і далі прим. пер.)